

УДК 343.98

ЩУР Б.В., доктор юридичних наук, доцент,
начальник ГУ МВС України у Львівській області

СИСТЕМА ОКРЕМИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. Щодо проблеми розробки та інтеграції окремих криміналістичних методик, автором запропоноване бачення щодо порядку реєстрації та атестації окремої криміналістичної методики та порядок ведення реєстру. Запропонований порядок передбачається ведення у практичне застосування через нормативне визначення у підзаконних актах.

Аннотация. Относительно проблемы разработки и интеграции частных криминалистических методик, автором предложено виденье относительно порядка регистрации и аттестации частных криминалистической методики и порядок ведения реестра. Предложенный порядок предусматривается ведение в практическое применение через нормативное определение в подзаконных актах.

Summary. In relation to the problem of development and integration of separate criminalistics methods, by an author the offered vision in relation to the order of registration and attestation of separate criminalistics method and order of conduct of register. The offered order is foreseen conduct in practical application through a normative decision in pidzakonnikh acts.

Ключові слова: окрема криміналістична методика, державна реєстрація, реєстр, атестація окремих криміналістичних методик

Постановка проблеми. Окремі криміналістичні методики мають бути запропоновані у вигляді певної системи. Така система повинна відрізнитися динамічністю у зв'язку із зміненням злочинності, появою нових видів злочинів, зміненням їх способів учинення та приховування або, навпаки, декриміналізацією тих чи інших діянь. Оптимізація у використанні окремих криміналістичних методик передбачає створення відповідної бази знань для слідчих працівників, відсутність встановленого порядку систематизації, атестації та реєстру окремих криміналістичних методик викликає проблеми з якісним їх застосовування у практичній діяльності органами досудового розслідування.

Стан дослідження. В криміналістичній літературі зверталася певна увага на необхідність упорядкування окремих криміналістичних методик, приведення їх до вимог сучасної слідчої практики, реальних можливостей їх використання слідчими.

Проблемі формування та застосування окремої криміналістичної методики приділяли увагу Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.А. Журавель, Г.Г. Зуйков, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, А.М. Кустов, В.В. Лисенко, А.Ф. Лубін, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, А.В.Шмонін, М.П. Яблоков та ін.

Так А.В. Шмонін зазначає, що розробка теоретичних засад диференціації та інтеграції системи окремих криміналістичних методик (технологій розслідування злочинів), які дозволяють звільнити спеціалізовані методики (технології) від дублювання загальних положень, буде сприяти поглибленому підходу до пізнання та висвітлення спеціальних питань, знання яких необхідно для розроблення типових алгоритмів (програм) і ефективного розслідування злочинів [1, с. 378]. В.В. Тіщенко пише, що розробка методик розслідування окремих категорій злочинів має здійснюватися на основі чіткого усвідомлення криміналістичної суті слідчої діяльності.

Вона полягає в тому, що така діяльність є системною, пізнавальною, інформаційною, організаційною і підпорядкована завданням і вимогам кримінального судочинства [2, с. 130]. Поряд з цим встановленого порядку атестації та реєстрації окремих криміналістичних методик запропоновано не було.

Метою статті є висвітлення порядку атестації та реєстрації окремої криміналістичної методики.

Виклад основних положень. Результати анкетування слідчих МВС, СБУ та прокуратури України показують, що на думку практичних працівників, існує необхідність у розробленні та пропонуванні до застосування новітніх методик розслідування злочинів (криміналістичних методик) – позитивну відповідь надали 86 % опитаних.

На сьогодні окремі криміналістичні методики мають різний ступінь розробленості, існують й різні підходи до їх структури та змісте. Головним чином криміналістичні методики висвітлюються в навчальних та науково-практичних посібниках, підручниках, керівництвах з розслідування злочинів, книгах слідчого, окремих монографіях та ін. Криміналістичні знання стають доступними для сприйняття, коли вони набувають інформаційну форму: монографії, дисертації, статті та інші публікації. Засобом їхнього подання слугують техніко-криміналістичні засоби – упереджені криміналістичні знання, різні практичні і методичні керівництва, настанови, інструкції, інформаційно-довідкові системи тощо [1, с. 319].

У деяких випадках ці методики розслідування відрізняються поверховістю і не базуються на належних узагальненнях кримінальних справ певних категорій. Такий стан потребує змін. Під час розроблення окремих криміналістичних методик простежується й певна відірваність науки (теорії) від практики. Співробітники слідчих підрозділів досить рідко приймають безпосередню участь у розробленні відповідних методик, узагальненнях кримінальних справ та передового досвіду. Хоча згідно до п. 2.7. Типового положення про слідче управління головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті передбачено як завдання слідчого управління “вивчення, узагальнення і організацію впровадження в діяльність слідчих підрозділів передових форм і методів роботи з розкриття й розслідування злочинів”. У п. 2.14. Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів встановлено, що “упровадження передового досвіду в роботу слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України передбачено вивчення, узагальнення та розроблення рекомендацій щодо впровадження нового і позитивного досвіду роботи в практику організації розслідування кримінальних справ, у тому числі передового зарубіжного досвіду; розроблення для використання на практиці сучасних методик розслідування окремих видів злочинів; організацію та проведення нарад, науково-практичних конференцій і семінарів з проблем досудового слідства; підготовку та розповсюдження відповідних друкованих видань” [3].

Створення системи окремих криміналістичних методик потребує уніфікованих підходів до видів криміналістичних методик та визначення їх практичної значущості і можливостей використання, структури окремої методики та її елементів. Певна «стандартизація» надасть можливість перейти від теоретичних конструкцій та наукових дискусій до дійсно методико-практичних підходів, розрахованих на практичних працівників досудового слідства (дознавачів, слідчих, прокурорів). На сьогодні накопичений достатній матеріал щодо окремих криміналістичних методик, але він потребує відповідної трансформації, врахування конкретного адресата – слідчого.

У криміналістичній літературі висловлювалися деякі пропозиції щодо необхідності “стандартизації” окремих криміналістичних методик. Зокрема, В. В. Бірюков зазначає, що криміналістичні методики, технології та методичні рекомендації, призначені до впровадження в практичну діяльність або навчальний процес, повинні бути науково обґрунтованими й викладеними з використанням вивіреної наукової мови, терміни та поняття якої мають чіткі визначення, не містять недомовок, іносказань та алегорій. Лише за таких умов знання сприйматимуться адекватно [4, с.13 – 14].

Проведення уніфікації окремих криміналістичних методик, визначення відповідності їх науково-практичному рівню можливе за рахунок їх державної реєстрації, визначення порядку цієї реєстрації та створення відповідної “бази знань слідчого”. Під час анкетування слідчих працівників, проведеного нами, з’ясувалося питання: “Чи потребують окремі криміналістичні методики державної реєстрації?”. На нашу думку, було отримано досить високий показник: 31 % опитаних вважає, що такі методики дійсно потребують державної реєстрації.

У цьому напрямку, на наше переконання, корисним є досвід судово-експертних установ України щодо державної реєстрації експертних методик. Так, Міністерством юстиції України видано Наказ від 02.10.08 р. № 1666/5 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 2 жовтня 2008 р. за № 924/15615) “Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз”. У цьому Наказі, зокрема, зазначається, що «управлінню експертного забезпечення правосуддя забезпечити розгляд поданих на державну реєстрацію документів та своєчасне внесення до Реєстру даних про методики проведення судових експертиз» [5].

У Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз визначаються найбільш суттєві положення, надається визначення поняття Реєстру, інформації, що міститься у Реєстрі, держателя та адміністратора Реєстру тощо. Зокрема, Реєстр визначається як офіційна електронна база даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про наявність методик проведення судових експертиз, які атестовані та рекомендовані до впровадження в експертну практику відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.08 р. № 595 [6].

Відповідно до п. 10 Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз до Реєстру вносяться такі відомості: реєстраційний код методики; вид (підвид, рід) експертизи або галузь знань; назва методики; найменування спеціалізованої установи, що є розробником методики; рік створення методики; дата прийняття рішення про державну реєстрацію методики. У разі, якщо методика розроблялась за участю декількох установ (розробників), вказуються усі розробники методики із зазначенням провідної установи (розробника).

Окрім цього, постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 затверджено Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз. У цьому нормативно-правовому документі визначено сутність та особливості проведення атестації та державної реєстрації методик. Так, атестація методик полягає в оцінці звіту про наукову роботу, виконану з метою розроблення методик, ні шляхом проведення його рецензування та апробації методик спеціалізованими установами. У разі потреби до атестації методик залучаються провідні фахівці з певних галузей знань за їх згодою (п. 4). Державна реєстрація методик проводиться Мін’юстом, який є держателем Реєстру методик проведення судових експертиз і визначає організаційні та методологічні принципи його ведення (п. 8). При цьому для проведення державної реєстрації подаються: два примірники методики; рецензія на звіт; довідка про апробацію методики; копія рішення

відповідної наукової ради щодо впровадження методики в експертну практику; облікова картка, яка заповнюється спеціалізованою установою, що є розробником методики (п. 9). До Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз додаються: 1) форма довідки про апробацію методики; 2) форма облікової картки; 3) форма напису про державну реєстрацію методики проведення судових експертиз [6].

Пропонований позитивний досвід судово-експертних установ Міністерства юстиції України має бути врахованим щодо введення атестації та державної реєстрації окремих криміналістичних методик. Тому вважаємо за необхідне розроблення проекту “Порядку атестації та державної реєстрації окремих криміналістичних методик”, який має затверджуватися Кабінетом Міністрів України.

За своєю структурою такий Порядок має складатися з трьох розділів: 1) загальні положення (де викладаються головні поняття та визначаються специфічні терміни); 2) атестація окремих криміналістичних методик (визначається сутність та організаційний порядок проведення такої атестації); 3) державна реєстрація окремих криміналістичних методик (визначається організаційний порядок проведення державної реєстрації). До порядку мають надаватися й певні додатки: форма довідки про апробацію окремої криміналістичної методики; форма облікової картки; форма напису про державну реєстрацію окремої криміналістичної методики.

На нашу думку, атестація окремих криміналістичних методик має здійснюватися шляхом проведення їх рецензування досвідченими науковцями та практиками та апробації цих методик слідчими підрозділами Міністерства внутрішніх справ України. Державна реєстрація методик проводиться Міністерством внутрішніх справ України, яке є держателем Реєстру окремих криміналістичних методик. Окремі криміналістичні методики, які подаються для державної реєстрації, мають розглядатися спеціально створюваним органом Міністерства внутрішніх справ України (наприклад, Координаційною радою з проблем впровадження криміналістичних методик).

Звичайно, що до розроблення окремих криміналістичних методик мають залучатися провідні фахівці в галузі криміналістики, навчальні та наукові заклади, які мають спеціалізовані підрозділи (кафедри, лабораторії, сектори тощо). Створення окремих криміналістичних методик може бути пов'язаним із розробленням актуальної тематики, підготовкою дисертаційних досліджень. У цьому плані Координаційна рада з проблем впровадження криміналістичних методик має визначати перспективи в дослідженні певних криміналістичних методик, визначати їх першочерговість та перспективність.

Для проведення державної реєстрації окремої криміналістичної методики доцільним було б подання таких матеріалів: 1) два примірники окремої криміналістичної методики; 2) не менше двох рецензій на методику; 3) довідку про апробацію методики; 4) витяг з рішення відповідної вченої (наукової) ради щодо розроблення окремої криміналістичної методики та рекомендацію про її впровадження в слідчу практику; 5) облікова картка.

Необхідним є й створення Реєстру окремих криміналістичних методик. З цією метою необхідним є розроблення такого нормативно-правового акту, як “Порядок ведення Реєстру окремих криміналістичних методик”, який затверджується Наказом Міністерства внутрішніх справ України. У цьому документі мають визначатися організаційні питання щодо формування та ведення Реєстру окремих криміналістичних методик, а також основні поняття: Реєстру, держателя та адміністратора Реєстру, інформації, що реєструється та ін. До Реєстру окремих криміналістичних методик доцільно вносити такі дані: 1) реєстраційний код окремої криміналістичної методики; 2) вид криміналістичної методики; 3) назва криміналістичної методики; 4) розробник

криміналістичної методики; 5) рік створення криміналістичної методики; 6) дата прийняття рішення про державну реєстрацію криміналістичної методики.

Викладене дозволяє запропонувати потребу у двох нормативно-правових актів:

- 1) Порядку атестації та державної реєстрації окремих криміналістичних методик;
- 2) Порядку ведення Реєстру окремих криміналістичних методик.

Порядок атестації криміналістичних методик пропонуємо здійснювати через визначення її порядку Постановою Кабінету Міністрів України у якій передбачити наступні розділи.

Загальні положення яке міститиме таку термінологію:

- окрема криміналістична методика – комплекс методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на розкриття та розслідування певного виду або групи злочинів та їх запобігання;

- методичні рекомендації – комплекс взаємопов’язаних типових порад, апробованих слідчою практикою і пропонованих до застосування в розслідуванні окремих видів злочинів, які спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності;

- слідча технологія – певний процес, послідовність реалізації слідчої діяльності, застосування криміналістичних засобів (приймів, способів, рекомендацій, операцій) при розслідуванні окремого виду (підвиду) злочинів, спрямованих на досягнення об’єктивної істини по справі. Слідча технологія визначає найбільш оптимальний рух кримінальної справи при розслідуванні злочину, послідовність виконання слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів, систему використовуваних криміналістичних засобів та їх режим;

- структура окремої криміналістичної методики – її логічна та змістовна побудова, яка має охоплювати:

криміналістичну характеристику певного виду (групи) злочинів;

обставини, що підлягають з’ясуванню;

попередні дії слідчого в стадії порушення кримінальної справи;

типові слідчі ситуації та система версії початкового етапу розслідування;

проміжні завдання та комплекс слідчих дій і оперативно-розшукових заходів початкового етапу розслідування;

типові слідчі ситуації та система версії наступного етапу розслідування;

проміжні завдання та комплекс слідчих дій і оперативно-розшукових заходів наступного етапу розслідування;

заходи усунення протидії розслідуванню злочину;

профілактична діяльність слідчого.

Слід передбачити вказівку на те, що окремі криміналістичні методики розробляються науковими колективами (лабораторіями, секторами, кафедрами та ін.) науково-дослідних установ, навчальних закладів або окремими науковцями та досвідченими практичними співробітниками.

Порядок атестація криміналістичних методик полягає у відповідній оцінці їх шляхом проведення рецензування та апробації методики у слідчому підрозділі. Рецензування можуть здійснювати провідні наукові установи та навчальні заклади, які мають у своєму складі доктори наук за спеціальністю 12.00.09 та є визнаними фахівцями у галузі криміналістики. За результатами вивчення окремої криміналістичної методики складається письмова рецензія. Рецензій повинно бути не менше двох від різних установ (закладів).

Апробація окремих криміналістичних методик здійснюється у слідчих підрозділах з метою перевірки обґрунтованості методик, оцінки їх ефективності для виконання слідчої діяльності при розслідуванні певного виду (групи) злочинів. За результатами апробації складається довідка.

Результати атестації окремих криміналістичних методик затверджуються відповідними вченими радами відповідно до чинного законодавства.

Після цього здійснюється державна реєстрація окремих криміналістичних методик.

Ця реєстрація здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, яке є держателем Реєстру окремих криміналістичних методик і визначає організаційні та методичні підходи щодо його ведення.

Для здійснення державної реєстрації подаються такі документи:

два примірники окремої криміналістичної методики;

не менше двох рецензій на окрему криміналістичну методику;

довідка про її апробацію;

витяг з рішення відповідної вченої (наукової) ради щодо розроблення окремої криміналістичної методики;

облікова картка.

Окремі криміналістичні методики, які подані для державної реєстрації, розглядаються Координаційною радою з проблем впровадження криміналістичних методик при МВС України (далі – Координаційна рада). За результатами розгляду окремої криміналістичної методики Координаційна рада приймає одне з таких рішень:

окрема криміналістична методика підлягає державній реєстрації;

окрема криміналістична методика потребує доопрацювання;

окрема криміналістична методика не підлягає державній реєстрації.

Після прийняття Координаційною радою позитивного рішення їй присвоюється реєстраційний код і до Реєстру мають бути занесені такі дані:

реєстраційний код окремої криміналістичної методики;

дані про розробника;

вид та найменування окремої криміналістичної методики;

дата прийняття рішення про державну реєстрацію.

У разі прийняття негативного рішення окрема криміналістична методика повертається розробнику для доопрацювання або до відома.

На примірниках криміналістичної методики робиться напис встановленого зразку.

Після державної реєстрації один примірник окремої криміналістичної методики з відповідним написом завіреним відбитком печатки повертається розробнику.

Якщо окрема криміналістична методика пройшла державну реєстрацію розробник має одержати авторське свідоцтво згідно чинного законодавства України.

Крім того пропонуємо порядок ведення Реєстру окремих криміналістичних методик, що визначає особливості організації та процедуру формування та ведення Реєстру окремих криміналістичних методик.

Реєстр – це офіційна (службова) електронна база знань, що ведеться з метою створення інформаційних даних (електронного фонду) щодо наявності окремих криміналістичних методик, які є атестованими та зареєстрованими відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації окремих криміналістичних методик.

Держателем Реєстру є Міністерство внутрішніх справ України, що здійснює його ведення.

Адміністратором Реєстру є Центр інформаційних технологій МВС України, який здійснює інформаційно-технічну та технологічну підтримку програмного забезпечення Реєстру, надає доступ до Реєстру, забезпечує захист даних Реєстру. Адміністратор Реєстру забезпечує усі необхідні умови слідчим (дізнавачам, прокурорам) для користування Реєстром.

Окрема криміналістична методика вноситься до Реєстру за рішенням Координаційної ради з проблем впровадження криміналістичних методик при МВС України.

Документи, які надаються держателю Реєстру: позитивне рішення Координаційної ради; два примірники окремої криміналістичної методики; стисла анотація окремої криміналістичної методики; дві рецензії на окрему криміналістичну методику; довідка про апробацію окремої криміналістичної методики; витяг з рішення вченої (наукової) ради про розроблення окремої криміналістичної методики та рекомендацію про її впровадження в слідчу практику; облікова картка.

До Реєстру вносяться такі дані: реєстраційний код окремої криміналістичної методики; вид окремої криміналістичної методики; найменування окремої криміналістичної методики; відомості про розробника (розробників); рік створення окремої криміналістичної методики; дата прийняття рішення про державну реєстрацію окремої криміналістичної методики.

Міністерство внутрішніх справ України протягом одного місяця з дня надходження документів на державну реєстрацію окремої криміналістичної методики перевіряє правильність їх оформлення та приймає відповідне рішення про внесення відомостей до Реєстру.

На кожному примірнику криміналістичної методики робиться напис встановленого зразка із зазначенням дати її державної реєстрації і реєстраційного коду згідно з Реєстром. Один примірник методики залишається у держателя методики, інший – надсилається розробнику.

Висновки.

Запропонований нами механізм сприятиме узагальненню та систематизації окремих криміналістичних методик та відповідно контролю за якістю їх розроблення. Встановлення єдиного порядку атестації та реєстрації окремих криміналістичних методик. Крім того, стане підґрунтям для розробки нових окремих криміналістичних методик в разі такої необхідності та якісній їх апробації.

Використана література

1. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики : монография / А.В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ. – 416 с.
2. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В.В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – 260 с.
3. Про проведення експерименту щодо апробації вертикальної системи підпорядкування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 15.06.11 р. № 336. – Режим доступу : [//www.umdpl.info/index.php?id=1314809946](http://www.umdpl.info/index.php?id=1314809946)
4. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія / В.В. Бірюков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 664 с.
5. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : Наказ Міністерства юстиції України від 02.10.08 р. № 1666/5. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/rada/show/z0924-08](http://www.zakon2.rada.gov.ua/rada/show/z0924-08)
6. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.08 р. № 595. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/rada/show/595-2008-%D0%BF](http://www.zakon2.rada.gov.ua/rada/show/595-2008-%D0%BF)

~~~~~ * * * ~~~~~